

УДК 94(477)«XX»

АНАЛІТИЧНИЙ ПОГЛЯД ІСПАНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ НА ПОДІЇ УКРАЇНИ В 1930–Х РОКАХ (НА МАТЕРІАЛАХ МІЖНАРОДНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «CUANDO UCRANIA PERDIO' EL GRANO Y LA VIDA» – VALENCIA, 2016)

ANALYTICAL VIEW OF SPANISH RESEARCHERS IN THE EVENT OF UKRAINE IN THE 1930S (ON THE MATERIALS OF THE INTERNATIONAL CONFERENCE «CUANDO UCRANIA PERDIO' EL GRANO Y LA VIDA» – VALENCIA, 2016)

Литвин Н. М.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри філософських і соціальних наук, Київський національний торговельно-економічний університет (Київ, Україна), e-mail: bauschlomba@gmail.com

Lytvyn N. N.,

Ph.D. in History, docent of Department of Philosophy and Social Sciences Kyiv National University of Trade and Economics (Kyiv, Ukraine), e-mail: bauschlomba@gmail.com

Стаття розповідає про реакцію міжнародної спільноти, безпосередньо іспанських істориків, політологів на події України в 1930–роках. В даній статті розглянуті доклади основних учасників конференції присвяченої пам'яті Голодомору в Україні 1932–1933-х років, яка була проведена вперше в університеті Валенсії в 2016 році за ініціативи українських студентів і аспірантів.

Ключові слова: голод, геноцид, терор, репресії.

The article tells about the reaction of the international community, directly to Spanish historians, political scientists on the events of Ukraine in the 1930s. In this article, the reports of the main participants of the conference dedicated to the memory of the Holodomor in Ukraine from 1932 to 1933 are considered, which was organized for the first time at the University of Valencia in 2016 on the initiative of Ukrainian students and postgraduates. Key words: famine, genocide, terror, repression.

Keywords: famine, genocide, terror, repression.

Постановка проблеми. Історіографія українсько-іспанських відносин як науковий напрям почала формуватися лише у другій половині ХХ ст., метою її перших розвідок були події, пов'язані з громадянською війною та міжнародною допомогою Іспанії у 1930–х рр. До них належать, зокрема, студія Ф. П. Шевченка (1961 р.) про участь українців у боях проти фашизму в Іспанії та збірник документів (1988 р.), присвячений рухові солідарності населення західноукраїнських земель з Іспанською республікою. Вже на поч. ХХІ ст. історіографію поповнили довідкові статті про громадсько-політичні та культурні зв'язки в енциклопедичних виданнях. Отже, наявний дослідницький доробок вельми фрагментарний як в тематичному, так і в хронологічному плані. Ми не маємо жодної праці, яка б охоплювала період середини ХІХ – початку ХХ ст. – один з найважливіших в історії обох країн, позначений піднесенням соціально-політичної боротьби і національних рухів, формуванням в Україні іспанознавчої громадської і наукової думки [1, с. 1].

На думку дослідника А. О. Хмеля: «Саме Ю. Беловолов та О. Іваницька, які почали

працювати в даному напрямку ще за часів СРСР, заклали підґрунтя для розвитку іспаністики в Україні, оскільки спочатку самі досліджували різні аспекти історії Іспанії, а згодом долучали до цієї роботи інших науковців» [2, с. 1]. Окремо варто згадати Асоціацію іспаністів України, яка функціонує з 2009 р. і поєднує іспаністів багатьох напрямків: літераторів, перекладачів, філологів, істориків, політологів. Президентом Спільноти є Олександр Вікторович Пронкевич – спеціаліст з історії іспанської літератури. На даному етапі українська іспаністика історичного спрямування знаходяться на початковому етапі розвитку і кількість досліджень є мінімальною.

Саме завдяки роботі іспаністів України, істориків, аспірантів, студентів діаспори, які активно беруть участь в різних конференціях, конгресах, круглих столах стає можливою наша співпраця з іноземними колегами, а головне досвід і можливість ще раз довести суспільству в цілому і світу, що тема України, її історії і культури є актуальною на сьогоднішній день і може бути центральною темою міжнародних конференцій на міжнародному рівні.

Метою статті є представлення сучасного погляду іспанських істориків, дослідників на події України в 1930–х роках, період репресій і терору. Вся увага акумулюється на голодоморі 1932–1933–х рр., піднімаються такі важливі питання: як сприймаються міжнародною спільнотою події в Україні в 1930–х роках?; чи характерне визначення «геноцид» чи «голодомор» для зарубіжної історіографії, адже ці поняття не є тотожні?; Які висновки роблять іспанські дослідники в цілому на матеріалах даної конференції?

Виклад основного матеріалу. Міжнародна конференція під назвою «Україна, яка втратила зерно і життя» була проведена вперше в університеті Валенсії за ініціативи студентського колективу університету «Accio'UV-Ukraine» та співпраці з ректоратом даного університету. Основною метою даної конференції, за словами українського координатора Андрія Якубува, було те «щоб показати, що відбулося насправді в 1932–1933–х роках, чого не має в шкільних підручниках з історії» [3, с. 5].

Взагалі, у сучасній Іспанії ставлення до історії є дуже неоднозначним. Як зазначив історик і член Асоціації іспаністів України Богдан Чума: «З одного боку, серед учнів середніх шкіл переважає нерозуміння предмету й неприйняття його місця та значення в навчальному процесі – історія нічого не вчить і некорисна для життя, історію важливо не розуміти, а запам'ятовувати, запам'ятовування фактів потрібне лише для того, щоб успішно завершити курс навчання; із другого – недавнє історичне минуле викликає чи не найбільше суперечок і перетворилося на одну з популярних суспільних тем. Звичайно, великий обсяг і складність історичних досліджень залишають закритими двері повноцінного історичного пізнання для більшості зацікавлених осіб» [4, с. 63]. Підтвердженням слів Богдана Чуми є аргумент,

який висловила професор кафедри сучасної історії університету Валенсії Кармен Гарсія Монеріс: «Якщо ми запитавмо у студента історичного факультету, що трапилося в Європі 1933 року, то більш ймовірно він вам відповість, що це рік, коли Гітлер зміцнив свою владу. Майже ніхто, або декілька студентів зможуть відповісти, що це рік страшного голоду в Україні та інших зонах УРСР, який спровокував мільйони жертв і до сьогодні є багато дискусій з приводу чи це був чи не був «геноцид» [5, с. 9]. Слід відзначити, що дослідниця Монеріс зазначає: «Відповідальність перш за все лежить не на студентах, а на навчальних програмах і планах дисциплін з історії Центральної та Східної Європи. Тільки в деяких іспанських вузах цій проблематиці відводиться певна роль» [5, с. 9].

Монеріс говорить про історію Східної Європи, як таку, що залишається до сьогодні за закритими дверима і сприймається міжнародною спільнотою як «tierra de nadie», що в перекладі означає «спустошена земля». Після перегляду фільму «Голод 1933 р.» режисера Олега Янчука, іспанські колеги були шоковані подіями «канібалізму» під час голодомору в Україні, професор Монеріс підкреслила: «Це чорна діра, де карта Європи і історія цієї Європи залишається не відомою і ця розповідь ніби протриває розповіді про цивілізацію» [5, с. 13].

Цікавими є замітки професора Хуана Ромеро Гонсалес, який також підтвердив інформацію про Україну, як таку де «donde se han aragado los focos», що в перекладі означає «там, де виключили світло», тобто, залишається не відомою. В своїй доповіді він акцентував увагу перш за все на вшануванні пам'яті загиблим під час голодомору в Україні 1933 року та закликав не забувати про це. Автор сконцентрував увагу на статистичних даних жертв голоду і безпосередньо говорив про 15 млн. «загиблих європейців». Як зазначив Гонсалес: «Україна для Сталіна була житницею і центром резервного зерна, як через вісім років вона такою ж стала і для Гітлера» [6, с. 18]. Цікаво, що дослідник говорить про найбільший «геноцид» ХХ ст., «штучний геноцид» в повному розумінні цього слова і акцентує увагу саме на «селянському геноциді», згадає політику Мотолотова, Кагановича, «куркулів», «чорні дошки» та забиття великої рогатої худоби селянами, які відмовлялися йти в колгоспи. Дослідник звертає увагу на те, що про Голокост є достатньо матеріалів і багато чого написано, тому голодомор в Україні в 1930-х роках не менш важлива тема і вимагає свого розкриття і дослідження.

Систематичний план керівництва по знищенню «кулаків», замовчування подій масового голодомору, чистки та репресії активістів, закриття кордонів, введення паспортної системи для громадян міста – «це все на що ми маємо звернути увагу і маємо пам'ятати» – так говорить Гонсалес в своєму докладі на коференції [6, с. 23]. Окрім того, він критикує радянську владу, яка використовуючи пропаганду замовчувала події страшного злочину, не дозволяла журналістам цікавитися цими подіями

в Україні і взагалі вони не мали права в'їзду на територію УРСР. Лише деяким кореспондентам Англії та Америки вдалося написати про події в Україні і зазначити, що люди вмирили там від голоду прямо на вулицях [6, с. 24].

Щодо думки Гонсалеса з приводу «закритої інформації», слід підкреслити, що за вказівками партійних органів, у серпні 1930 року була прийнята секретна коротка інструкція по охороні державних таємниць у друці для районних органів Головліту (Головне управління у справах літератури і видавництва), яка розширювала і конкретизувала коло закритих для висвітлення питань. Згідно цієї постанови, без дозволу спецслужб, заборонялося друкувати у газетах і журналах відомості про методи боротьби з так званими «контрреволюційними елементами», про факти голодомору, про «бандитські і контрреволюційні нальоти» на державні установи. Торкаючись масових антирадянських виступів, не рекомендувалося публікувати матеріали про страйки, масові антирадянські виступи, безпорядки і хвилювання у в'язницях та концентраційних таборах, про життя заарештованих в таборах, про діяльність і структуру надзвичайних органів та інше [7, с. 55]. Отже, завдяки таємниченню дійсних фактів репресій у засобах масової інформації, люди не знали і не могли знати про масштабність і жорстокість політичних репресій. Вони не мали уяви про реальну ситуацію в Україні. У Головліті – всесоюзному органі цензури, працювало близько сімдесяти тисяч штатних співробітників, які займалися не тільки усуненням некоректних фактів (наприклад, агітація проти радянської влади), а й насадженням фальшивих матеріалів та наданням певного ідеологічного напрямку кожній публікації [8, с. 141].

Не дивлячись на ці заборони, міжнародна спільнота всерівно знала, що відбувається на Україні і засуджувала дії радянської влади. Прикладом може бути повідомлення американського юриста Рафаеля Лемкіна, який в своїй лекції 1953 р. в Нью-Йорку вжив слово «геноцид» і зазначив раніше в повідомленнях: «Якщо радянська програма буде успішною... Україна також помре, ніби вбивцями будуть вбиті всі українці і вона втрапить свій розвиток і культуру, свою віру, свої соборні ідеї, які відірвуть у неї душу» [3, с. 4]. Американський історик і періодист Віл'ям Генрі Чамберлін, який відвідав Україну в 1934 р. так писав про голодомор 1932–1933 рр. в своїй книзі «Залізний вік Росії»: «Не існувало в історії людства найбільшої катастрофи за розмірами як там, де приділено мало уваги» [3, с. 4].

Окрім того, Укрбюро в Лондоні 5 січня 1935 року повідомляло про більшовицький терор на Україні: «Англійське громадянство і англійська преса дуже гостро виступили проти терору і розстрілів в Радянському Союзі. Навіть генеральна рада Робітничого Конгресу (Трейд Юніон Конгрес) та Крайовий Виконавчий комітет Лейбур партії видали 20 грудня 1934 року спільну заяву – протест проти терору в Радянському Союзі. Вислано також

спільну делегацію до радянського посольства в Лондоні, яка від імені англійського робітництва запротестувала проти масових розстрілів та жадала, щоб арештованих представили перед звичайним судом і щоб їм дали змогу боротися по праву. Газета Таймс від 27 грудня 1934 року подає обширно новину про «нову чистку» в радянській Україні під заголовком «Радянська чистка на Україні», де зазначалося: «Радянська влада у Москві провела деякі охоронні міри проти зінов'їзму, троцькізму та гнилого лібералізму в наукових інституціях України. Вийшли на явні докази українського націоналізму і сепаратизму навіть в державних університетах і це змусило правовірних сталінців до найбільшої обережності, та спричинило усунення з посад деяких професорів та високих урядовців. Український націоналізм між комуністами – це здається продовження того руху, який минулого року був зв'язаний з іменем Скрипника, члена старої гвардії і комісара шкільництва на Україні» [9, арк. 106]. Отже, не тільки голодомор 1932–1933-х рр., а й масові репресії активно засуджувалися міжнародною громадськістю, але це фактично нічого не дало. Радянська влада стояла твердо на своїх позиціях і не збиралася прислуховуватися до анти репресивних протестів.

Проте ситуація змінилася лише в останні десятиліття. Продовженням ініціатив Віктора Ющенка щодо просування Голодомору як трагедії української нації та частини брэнда України виглядає викриття меморіалу Голодомору 7 листопада 2015 року у Вашингтоні. Старший співробітник Гельсінської комісії США Орест Дейчаківський переконує: встановлення цього меморіалу в центрі американської столиці – це свого роду вже визнання Голодомору геноцидом. Адже офіційна назва пам'ятника – «Меморіал жертвам українського Голодомору–Геноциду 1930–1933 років» [10, с. 125].

Карлос Флорес Хуберіас – відомий іспанський спеціаліст історії і політології країн Східної Європи так писав про голодомор 1932–1933-х років: «Це злочин проти людства, братовбивство з великою жорстокістю, яке вимагає покарання, оскільки це пряме порушення прав людини» [10, с. 26–27]. Цікавою є думка Хуберіаса з приводу «геноциду» як такого, де він зазначив: «Що не потрібно виділяти лише один геноцид з багатьох геноцидів проти людства, оскільки кожний геноцид вимагає покарання і вшанування пам'яті. Не потрібно забувати, наприклад, про вірменський «геноцид» в період першої світової війни, де загинуло багато людей і де було винищено вірменське село» [11, с. 29].

В своєму докладі Хуберіас піднімає питання: чи це був штучний геноцид чи невдала аграрна політика радянської влади? Також, звертає увагу на те, що багато інформації всесвітні медіа довгий час приділяли лише єврейському Голокосту, створено багато художніх і документальних фільмів таких, як «Список Шіндлера», «Піаніст», «Трилогія про Освенціум», «Щоденник Ані Франк» та інші.

Але, про Україну, яка була «житницею Європи», не було довгий час жодної інформації, вона завжди розглядалася, як частина радянської Росії, окрім того, винищення українського села – це «викорінення української ідентичності, яка була направлена на підрив національності, як такої та сприяла народженню «нової радянської людини» (*homo sovieticus*)» [11, с. 33–34]. Іспанський політолог згадує «Закон про п'ять колосків», як «державну зраду», яка каралася 10-ма роками ув'язнення в сталінських концентраційних таборах, а також так звані «контрреволюційні злочини» проти радянської влади.

Не дивлячись на ці страхіння, слід зазначити, що міжнародна спільнота засуджує цей злочин радянської влади проти українців і прикладом можуть бути міжнародні документи Генеральної Асамблеї ООН від 2003 року стаття №58, де зазначено, що Голодомор 1932–1933-х років – це «національна трагедія українського села» і Європейський парламент також говорить про Голодомор, як про «злочин проти людства» (2008) [11, с. 35].

Кінцевий доклад консула України Луїса–Мігеля Ромеро Віяфранка, ще раз доводить думку про «штучний геноцид» в Україні, який забрав майже 10 млн. життів українських громадян і був штучно замовчаний комуністичним режимом УРСР. Сеньйор Віяфранко згадує слова Цицерона, який сказав про історію, як «*magistra vitae*», тобто, що маємо пам'ятати все те, що було в історії, щоб уникнути помилок в майбутньому. Також, він згадує голод в Іспанії за часів Франка, як трагедію, яку не потрібно забувати і пам'ятати. Ромеро Віяфранко говорить про сьогодення, згадує трагедії Сирії, Афганістану, Сомалі та інших центральноафриканських країн, де права людини залишаються утопією на довгий час [12, с. 41]. Головним інструментом боротьби проти будь-якого гноблення та тероризму він називає право людини на життя, як основа демократії.

Висновки. Отже, підсумовуючи вище сказане, слід наголосити, що питання геноциду ні в кого з учасників конференції не викликає сумнівів, окрім того, геноцид – це є злочин проти людства про який потрібно говорити і пам'ятати. Не є правильною думка, що українці і росіяни – це люди «з одного села», навпаки, ми є різні і маємо різну ідентичність. На жаль, український націоналізм і українську націю довгий час намагалися полонити і ув'язнити на довгі роки, зітерти стару і народити «нову радянську людину». Це частково вийшло, але «хребет» до кінця не зламали. Українська нація продовжує жити і творити, пам'ятає свою історію, а головне, зберігає свою ідентичність якби важко їй не було. Не дивлячись на події останніх років, пов'язані з російською експансією, не забуваємо про міжнародну підтримку і головне про «розуміння ситуації». На сьогоднішній день Україна повертає собі імідж «вільної країни», яка прагне жити в демократичному суспільстві де права людини охороняються законом і де питання «диктатури», як такої, не є доцільним. Як зазначив Євген Магда

і Тетяна Водотика: «Без зміни усвідомлення себе в конкурентному світі, без створення національної ідеї успішної держави на реальні перетворення в Україні марно сподіватися» [10, с. 9]. Отже, українська наполегливість і українська єдність є інструментом сили, а головне змін, змін на краще.

Список використаних джерел

1. Варварцев, М., 2012. 'Іспанія та іспанці в українських рецепціях другої половини XIX – початку XX ст.' *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*, 21, с.89–109.
2. Хмель, А., 2016. 'Стан та перспективи розвитку іспаністики в незалежній Україні', *Історичний архів*, Вип.17, с.158–167.
3. 'Cuando Ucrania perdio' el grano y la vida. Materiales de conferencia sobre el holodomor, la gran hambruna artificial en la URSS de Stalin', 2016, Valencia, 49 p.
4. Чума, Б., 2012. 'Іспанська «війна за історію»: політика, історіографія та шкільна освіта', *Україна модерна*, Київ, №9, с.63–88.
5. Moneris, CG., 2016. 'Aquellos muertos, nuestro silencio', *Cuando Ucrania perdio' el grano y la vida. Materiales de conferencia sobre el holodomor, la gran hambruna artificial en la URSS de Stalin*, Valencia, c.9–14.
6. Gonzalez, JR., 2016. 'A proposito del Holodomor. (Sobre la necesidad de revisar episodios tan desconocidos como poco estudiados de la historia de Europa del siglo XX)', *Cuando Ucrania perdio' el grano y la vida. Materiales de conferencia sobre el holodomor, la gran hambruna artificial en la URSS de Stalin*, Valencia, c.15–24.
7. 'Из краткой инструкции перечня об охране государственных тайн в печати для районных органов Главлита (август 1930 г.)', 1997, *История советской политической цензуры. Документы и комментарии*, М., с.55–60.
8. Конквест, Р., 2003. 'Роздуми над сплюндрованим сторіччям', *пер. з англ. О. Мокровольський*, К., 371 с.
9. ЦДАВОУ, Ф.4465, Оп.1, Од.зб.106.
10. Водотика, Т., Магда, Є., 2016. 'Ігри відображень. Якою бачить Україні світ', Х., 352 с.
11. Juberias, CF., 2016. 'Genocidios condenados, genocidios discutidos y genocidios negados: a proposito de la Gran Hambruna Ucrainiana de 1932–1933', *Cuando Ucrania perdio' el grano y la vida. Materiales de conferencia sobre el holodomor, la gran hambruna artificial en la URSS de Stalin*, Valencia, c.25–38.
12. Romero Villafranca, LM., 2016. 'El Holodomor: un magno genocidio largamente ocultado', *Cuando Ucrania perdio' el grano y la vida. Materiales de conferencia sobre el holodomor, la gran hambruna artificial en la URSS de Stalin*, Valencia, c.39–48.

References

1. Varvarcev, M., 2012. 'Ispanija ta ispanci v ukrai'ns'kyh recepcijah drugoi' polovyny XIX – pochatku XX st. (Spain and the Spaniards in Ukrainian receptions of the second half of the nineteenth and early twentieth centuries)' *Mizhnarodni зв'язky Ukrai'ny: naukovy poshuky i znahidky*, 21, c.89–109.
2. Hmel', A., 2016. 'Stan ta perspektyvy rozvytku ispanistyky v nezalezhnij Ukrai'ni (The state and prospects of Spanish studies in independent Ukraine)', *Istorychnyj arhiv*, Vyp.17, s.158–167.
3. 'Cuando Ucrania perdio' el grano y la vida. Materiales de conferencia sobre el holodomor, la gran hambruna artificial en la URSS de Stalin', 2016, Valencia, 49 p.
4. Chuma, B., 2012. 'Ispans'ka «vijna za istoriju»: polityka, istoriografija ta shkil'na osvita (Spanish «war on history»: politics, historiography and school education)', *Ukrai'na moderna*, Kyi'v, №9, s.63–88.
5. Moneris, CG., 2016. 'Aquellos muertos, nuestro silencio', *Cuando Ucrania perdio' el grano y la vida. Materiales de conferencia sobre el holodomor, la gran hambruna artificial en la URSS de Stalin*, Valencia, c.9–14.
6. Gonzalez, JR., 2016. 'A proposito del Holodomor. (Sobre la necesidad de revisar episodios tan desconocidos como poco estudiados de la historia de Europa del siglo XX)', *Cuando Ucrania perdio' el grano y la vida. Materiales de conferencia sobre el*

holodomor, la gran hambruna artificial en la URSS de Stalin, Valencia, c.15–24.

7. 'Из краткой инструкции перечня об охране государственных тайн в печати длia rajonnyh organov Glavlita (avgust 1930 g.) (From the brief instruction of the list on the protection of state secrets in print for the regional authorities of Glavlit (August 1930))', 1997, *Istorija sovetskoj politicheskoj cenzury. Dokumenty i kommentarii*, M., s.55–60.

8. Konkvest, R., 2003. 'Rozdumy nad spljundrovanyim storichchjam (Reflections on the spilled century)', *per. z angl. O. Mokrovol's'kyj*, K., 371 s.

9. ЦДАВОУ, Ф.4465, Оп.1, Од.зб.106.

10. Vodotyka, T., Magda, Je., 2016. 'Igy vidobrazhen'. Jakoju bacht' Ukrai'ni svit (Games of reflection. What is Ukraine seeing the world)', H., 352 s.

11. Juberias, CF., 2016. 'Genocidios condenados, genocidios discutidos y genocidios negados: a proposito de la Gran Hambruna Ucrainiana de 1932–1933', *Cuando Ucrania perdio' el grano y la vida. Materiales de conferencia sobre el holodomor, la gran hambruna artificial en la URSS de Stalin*, Valencia, c.25–38.

12. Romero Villafranca, LM., 2016. 'El Holodomor: un magno genocidio largamente ocultado', *Cuando Ucrania perdio' el grano y la vida. Materiales de conferencia sobre el holodomor, la gran hambruna artificial en la URSS de Stalin*, Valencia, c.39–48.

* * *